

WSTĘP

Książka *Tożsamość wspólnot mniejszościowych. Kulturoznawcza analiza tożsamości członków wspólnot Żydów mesjańskich*¹ stanowi opracowanie badań i interpretacji przedstawionych w pracy doktorskiej *Tożsamość członków wspólnot Żydów mesjańskich w perspektywie jednostkowej i zbiorowej*. Tytuł tomu wymaga pewnego dopowiedzenia, czytelnik może bowiem zastanawiać się, dlaczego wykorzystałam termin „tożsamość”, a nie „tożsamości”. Wybór ten nie wynika z przekonania, że wszystkie wspólnoty mniejszościowe mają jedną, esencjalnie określoną tożsamość, przeciwnie – praca jest z założenia antyesencjalistyczna. Użyłam w tytule liczby pojedynczej, by skupić się na jedności w różnorodności, jaką przejawiają bardzo odmienne grupy czy wspólnoty Żydów mesjańskich, z którymi spotykałam się podczas badań prowadzonych w Izraelu i w Polsce. Użycie liczby mnogiej (wspólnoty mniejszościowe) dotyczy natomiast wielości wspólnot mesjańskich, a zarazem możliwości porównania analiz dokonanych na podstawie obserwacji tych grup z szerszą perspektywą kulturoznawczą, odnoszącą się także do innych mniejszości religijnych i/lub etnicznych.

Problematyka pracy jest związana z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie o kształt jednostkowej i zbiorowej tożsamości wspólnot Żydów mesjańskich, a więc grupy osób uznających się za Żydów, a zarazem przyjmujących postać Jezusa jako Mesjasza. Kolejnym problemem badawczym jest kwestia żydowskiego lub chrześcijańskiego charakteru ruchu. Ważne jest także postawienie pytania o wspólnoty mesjańskie jako przykład nowego ruchu religijnego, podjęcie kwestii umiejscowienia tych grup we współczesnych dyskursach dotyczących grup religijnych oraz wyjaśnienie sytuacji mniejszościowej wspólnoty religijnej (i kulturowej) w kontekście współczesnych wyzwań,

---

¹ Reguły ortograficzne nakazują użycie wielkiej litery, gdy słowo Żyd odnosi się do przedstawiciela narodu, natomiast gdy jest określeniem religii – używa się małej litery. Ponieważ rozpatruję grupy Żydów mesjańskich jako wspólnotę religijną i kulturową, odwołując się w ścisły sposób do kwestii narodowych, postanowiłam używać wielkiej litery przy określaniu członków wspólnot.

którymi są przekraczanie dualizmów i konfliktu wartości reprezentujących perspektywy: lokalne/globalne, tradycyjne/nowatorskie, etniczne/kosmopolityczne. W rozważaniach nad jednostkową tożsamością członków wspólnot mesjańskich istotne są także zależności między poszczególnymi identyfikacjami kulturowymi jednostki (rodzinną, religijną, sąsiedzka, zawodową) oraz wpływ trajektorii biograficznych² i otoczenia społeczno-kulturowego na autoidentyfikację jednostki i określenie przez nią znaczenia uczestnictwa w ruchu mesjańskim.

Zagadnienia te składają się na analizę zjawiska ruchu Żydów mesjańskich jako projektu łączącego indywidualizacyjne tendencje we współczesnej kulturze zachodniej z wyrażaną przez badanych potrzebą wspólnoty. Wiele teorii związanych z problematyką tożsamościową wyraźnie przeciwstawia jednostkową identyfikację perspektywie zbiorowej³. Staram się pokazać interpretacje zmierzające do częściowego przełamania tej dwoistości na rzecz indywidualnych projektów, które stają się podstawą myśli wspólnotowej, o wymiarze lokalnym, ale także szerszym, wpisującym się w perspektywę globalną.

Praca opiera się na konfrontacji rozważań teoretycznych z obserwacjami oraz wywiadami pogłębionymi, przeprowadzonymi w pięciu kongregacjach jerozolimskich (22 wywiady) i dwóch kongregacjach polskich (15 wywiadów). Wywiady zostały przeprowadzone metodą biograficzną, która należy do grupy badań jakościowych; została ona przejęta z badań socjologicznych i jest często wykorzystywana w opracowywaniu problematyki projektów tożsamościowych⁴. Respondentami były osoby, które identyfikowały się z ruchem mesjańskim. Byli wśród nich członkowie kongregacji oraz ich goście (deklarujący przynależność do innych kongregacji), a także osoby zaangażowane w ruch mesjański jako członkowie organizacji społecznych (pozarządowych, charytatywnych), prowadzonych przez Żydów mesjańskich. Przeprowadziłam także kilka wywiadów z osobami, które nie identyfikują się z żadną kongregacją, ale deklarują przynależność do ruchu Żydów mesjańskich. Wśród respondentów znajdowały się osoby o różnym pochodzeniu etnicznym i kul-

---

² Terminy „trajektoria biograficzna” i „trajektoria kolektywna” zostały zaczerpnięte z tradycji badań biografistycznych Fritza Schützego. Przez trajektorię biograficzną rozumiem strukturę indywidualnej interpretacji wydarzeń biograficznych, tworzącą uspołnioną narrację tożsamościową. Por. P. Chamberlayne, J. Bornat, T. Wengraf, *The turn to biographical methods in social sciences. Comparative issues and examples*, Routledge, Nowy Jork – Londyn 2000.

³ Interakcjonizm symboliczny ukazywał rolę relacji między praktykami społecznymi, w które wchodzi jednostka, ale oddzielał ją od szerszego kontekstu społecznego czy kulturowego. Por. Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 22.

⁴ Por. J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.), *Metoda biograficzna w socjologii*, PWN, Warszawa – Poznań 1990; M. Melchior, *Społeczna tożsamość jednostki (w świetle wywiadów z Polakami pochodzenia żydowskiego urodzonymi w latach 1944-1955)*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990.

turowym (przedstawiciele rosyjskich, polskich, amerykańskich i etiopskich Żydów mesjańskich). Wybór zróżnicowanej grupy respondentów miał na celu ukazanie mozaiki postaw tożsamościowych w ruchu mesjańskim.

Za każdym razem respondenci byli informowani o prowadzonych przeze mnie badaniach i proszeni o zgodę na nagranie; otrzymali także zapewnienie o anonimowości wywiadów. W wielu przypadkach nie udzielono zgody i część wywiadów nie została zarejestrowana audialnie, a jedynie odtworzona z dokładnych notatek sporządzonych po zakończeniu wywiadu. Moi respondenci to osoby wybrane losowo spośród członków kongregacji lub polecane przez innych badanych. Dzięki pomocy i uprzejmości Caspari Center, współpracującego z przedstawicielami wielu kongregacji i organizacji Żydów mesjańskich, pozyskałam również kontakty z organizacjami związanymi z badanymi grupami lub przez nie prowadzonymi.

Oprócz obserwacji i wywiadów wykorzystywałam materiały dotyczące ruchu mesjańskiego (publikacje będące świadectwami autoidentyfikacji kongregacji i te, które przedstawiają ich wizerunek w świetle innych ruchów) oraz materiały prasowe, które z zewnątrz pokazują obraz wspólnot. Przeprowadziłam też kilka rozmów z osobami nieidentyfikującymi się z grupami mesjańskimi, które zechciały przekazać mi informacje na temat postrzegania wspólnot w Izraelu. Ze względów bezpieczeństwa nie rozmawiałam natomiast z przedstawicielami najbardziej radykalnych przeciwników wspólnot mesjańskich, wykorzystywałam jedynie dostępne materiały rozpowszechniane przez te organizacje.

Istnieje niewiele publikacji dotyczących Żydów mesjańskich mieszkających w Europie i w Izraelu. Nie spotkałam się dotąd z żadną publikacją naukową eksplorującą tematykę wspólnot mesjańskich w Polsce⁵. Istnieje natomiast stosunkowo obszerna i zróżnicowana literatura dotycząca kongregacji amerykańskich. W publikacji wykorzystuję te dane, a także informacje prasowe i materiały zebrane w Caspari Center (Media Review), które zajmuje się popularyzacją wiedzy na temat chrześcijaństwa i Żydów mesjańskich w Izraelu.

W dyspozycjach do wywiadu zostały zawarte pytania dotyczące przynależności do wspólnoty. Wszyscy badani zostali członkami wspólnot Żydów mesjańskich w wyniku osobistego wyboru. Pewien wpływ miały również uwarunkowania społeczno-kulturowe. Zdecydowana większość członków badanych grup urodziła się w rodzinach żydowskich, chrześcijańskich lub zsekularyzowanych. Jedynie najmłodsi członkowie wspólnot wywodzą się z rodzin Żydów mesjańskich, co wynika z krótkiej historii tego ruchu. Mimo że pierwsze kongregacje zaczęły powstawać w XIX stuleciu, prawdziwy ich rozkwit przypadł na lata 60. XX wieku. W związku z tym wspólnoty Ży-

---

⁵ Istnieją publikacje dotyczące pojedynczych przypadków konwersji na chrześcijaństwo lub przyjęcia mesjańskiej roli Jezusa.

dów mesjańskich można zaliczyć do nowych ruchów religijnych⁶. Specyfika tożsamości członków badanych grup polega na jednoczesnym zerwaniu i identyfikacji z porzuconymi denominacjami. Dla otoczenia jednostek, które wybrały przynależność do wspólnoty, ich decyzja jest często całkowitym przekreśleniem dawnego życia, a nawet zdradą dawnej wspólnoty religijnej⁷, rodzinnej i narodowej. Wybór wspólnoty mesjańskiej dokonywany przez osoby pochodzenia żydowskiego rozpoczyna więc proces reidentyfikacji tożsamościowej. Proces ten obejmuje nie tylko badanych, ale także członków ich rodzin, którzy są konfrontowani z ważnymi pytaniami egzystencjalnymi, religijnymi i społecznymi. Początkowe odrzucenie członków wspólnot jest stopniowo zastępowane przez zgodne współistnienie lub przyjęcie proponowanych przez nich idei.

Otwarte pytania zadawane członkom wspólnot i osobom identyfikującym się z ruchem mesjańskim miały pokazać wpływ poszczególnych praktyk społecznych i kulturowych na wybór wspólnoty i trwanie w niej, a także sposób, w jaki poszczególne jednostki odbierają tożsamość wspólnoty (jej specyfikę i punkty styeczne z innymi wspólnotami). Poprzez obserwację spotkań wspólnoty i wywiady pogłębione starałam się odnaleźć zasadnicze cechy tożsamości jednostek i wspólnot na tle współczesnych debat dotyczących problemów multikulturalizmu, zmieniającej się tożsamości jednostek i grup (także religijnych), kwestii związanych z globalizacją, która staje się wyzwaniem, ale także zagrożeniem dla wielu grup mniejszościowych.

Badania przeprowadzono w dwóch odmiennych kręgach kulturowych, by zaobserwować wpływ środowiska na zmianę postrzegania swej roli przez członków wspólnoty. Ważnym czynnikiem różnicującym było otoczenie innych grup religijnych, a także liczebność grup Żydów mesjańskich. W Polsce jest jedynie kilkuset członków wspólnot, w Izraelu – 5 tys. według Richarda Harveya⁸, a według moich rozmówców – od 7 do 10 tys. Dane te mogą być jednak nieścisłe, ponieważ wiele osób identyfikujących się z ruchem ukrywa swą tożsamość w obawie przed represjami ze strony innych grup religijnych⁹.

Porównanie dwóch środowisk pozwala odkryć specyfikę kongregacji wyrastających na gruncie wielokulturowym (USA, Izrael) oraz grup stanowiących mniejszość we względnie monolitycznym krajobrazie kulturowym

---

⁶ Klasyfikacja jest zasadna, gdyby wyznacznikiem nowego ruchu religijnego był czas powstania. Jakościowe wyróżniki nowych ruchów religijnych zostaną przedstawione w dalszej części pracy.

⁷ Niezależnie od tego, że często już wcześniej identyfikacja z dawną wspólnotą religijną była nikła.

⁸ R. Harvey, *Mapping Messianic Jewish Theology. A Constructive Approach*, University of Wales, Lampeter 2007, s. 1 (korzystałam z maszynopisu ze zbiorów Caspari Center w Jerozolimie, książka została wydana w 2009 r. przez wydawnictwo Paternoster).

⁹ Wspólnoty Żydów mesjańskich były kilkakrotnie obiektami ataków ze strony fundamentalistycznych grup ortodoksyjnych Żydów.

(Polska, Europa¹⁰). Ważną rolę odgrywa także pamięć zbiorowa, inna u Żydów mesjańskich oraz u ich sąsiadów, krewnych czy znajomych żyjących w Izraelu i w Polsce. Oprócz relacji grup mesjańskich z ich otoczeniem skupiam się też na wskazaniu wewnętrznego zróżnicowania wspólnot, do których należą osoby wywodzące się z różnych kręgów kulturowych. Mimo że członkowie wspólnot deklarują brak różnic między nimi, z wielu rozmów wyłaniała się linia podziału na osoby identyfikujące się z ruchem mesjańskim pochodzące z rodzin żydowskich i chrześcijańskich (w wywiadach mówiono o pochodzeniu typu *jew* i *gentile*, tj. o pochodzeniu żydowskim i „pogańskim” – nieżydowskim¹¹).

Niektórzy badani nie odczuwają w pełni tożsamości wspólnotowej z powodu nieżydowskiego pochodzenia. Przeważają jednak osoby, które opierając się na doświadczeniu i opisie biblijnym¹², wskazywały, że ważniejszą rolę odgrywa jednostkowy wybór tożsamości niż pochodzenie. Wielu moich rozmówców zwróciło uwagę na to, że we wspólnotach mesjańskich istnieją podziały czy konflikty bazujące na odmienności pochodzenia. Choć na poziomie deklaracji wszyscy członkowie kongregacji mają takie same prawa i taką samą pozycję, to pierwsze pytanie, jakie zadaje się nowej osobie w izraelskich kongregacjach, dotyczy żydowskiego pochodzenia. Różnice te są także często podkreślane w sferze rytualnej.

Obrzędowość i forma modlitwy wspólnotowej w ruchu Żydów mesjańskich są bardzo zbliżone do nabożeństw Kościołów ewangelikalnych, jednakże wiele elementów liturgii ma podkreślać szczególną rolę narodu wybranego. W kongregacjach izraelskich przywiązanie do judaizmu ma znaczenie teologiczne, społeczne, a nawet polityczne. Moi rozmówcy potwierdzili, że choć w oficjalnej nauce jest wiele politycznej poprawności, osoby pochodzące z rodzin arabskich są odrzucane przez niektórych członków kongregacji. W literaturze przedmiotu napotkałam także przykłady kongregacji amerykańskich, w których osoby pochodzenia nieżydowskiego były dyskryminowane¹³.

Możliwość połączenia się z „ludem Izraela” – jak określali pochodzenie moi rozmówcy – stała się dla wielu tych, którzy mają pochodzenie żydowskie, powodem wyboru kongregacji i odrzucenia denominacji chrześcijańskich. Przykładali oni wielką wagę do żydowskiego pochodzenia, które oznacza tylko tyle, że jedno z rodziców miało rodziców żydowskiego pochodzenia. Łączność z narodem jest w tym przypadku – posługując się sformułowaniem

¹⁰ Wiele europejskich stolic staje się centrami wielokulturowości, ale u moich rozmówców nie pojawiły się takie obserwacje.

¹¹ Określenie pochodzi od członków wspólnot mesjańskich.

¹² Chodzi o fragmenty dotyczące szczególnej roli narodu żydowskiego. Opisy te odgrywają ważną rolę w kształtowaniu tożsamości narracyjnej jednostek.

¹³ Por. S. Telchin, *Messianic Judaism is not Christianity*, Grand Rapids, Michigan 2004. W publikacji opisywany jest przykład zachowania lidera, który zabronił młodej parze zawarcia związku małżeńskiego ze względu na nieżydowskie pochodzenie jednej z osób.

Benedicta Andersona¹⁴ – związkiem ze wspólnotą wyobrażoną. Jedność terytorium, języka czy tradycji nie jest tak istotna jak łączność pokoleniowa, która staje się imaginacyjną siłą. Terytorium i język wciąż odgrywają jednak pewną rolę – stanowią przestrzeń znaczącą. Sąsiedztwo innych wspólnot religijnych i kulturowych oraz wpływ sytuacji politycznej nadal mają duże znaczenie i różnicują wspólnoty z różnych zakątków globu, sprawiając, że ich stosunek do własnej tożsamości i dialogu w wielokulturowym otoczeniu jest inny.

Celem wywiadów pogłębionych było określenie i interpretacja wyboru wspólnoty religijnej oraz jego motywacji, odbioru w środowisku, a także zmian w indywidualnym i wspólnotowym życiu jednostek po jego dokonaniu. Pytania miały pomóc ocenić tożsamość wspólnoty na tle innych wspólnot w otoczeniu kulturowym. Brałam pod uwagę zarówno odniesienia do problematyki religijnej, jak i etnicznej, gdyż w perspektywie judaistycznej granice pomiędzy tożsamościami kulturowymi opierającymi się na więziach z tradycją religijną i etniczną są płynne, a często nawet niedostrzegalne. Tematami rozmów z respondentami były kontakty z członkami innych wspólnot i ocena roli wspólnoty w dialogu między różnorodnymi wspólnotami religijnymi.

Wyjaśnienia wymagają dwa podstawowe dla pracy terminy: tożsamości i wspólnoty. W założeniach wstępnych oraz badaniach przeprowadzanych w kongregacjach Żydów mesjańskich należało wybrać kategorie pozwalające na określenie cech dystynktywnych przynależności do wspólnoty religijnej. Założenia te zostały jednak częściowo zweryfikowane przez realia. Wstępne kryterium było związane z deklaracją jednostki określającej siebie jako Żyda mesjańskiego (niekoniecznie członka konkretnej kongregacji), identyfikującej się z ruchem Żydów mesjańskich czy też będącą Żydem mesjańskim. Na początku rozważań terminy te były traktowane równorzędnie i wymiennie. Okazało się jednak, że nie są takimi dla rozmówców. Ostatecznym kryterium stała się zatem silna identyfikacja z ruchem Żydów mesjańskich wyrażana w praktyce społecznej i ujawniana w pośredniej deklaracji. Wspólnymi elementami tej tożsamości okazały się jedynie: przyjęcie poglądu, że Jezus jest Mesjaszem¹⁵ oraz silna, choć różnie pojmowana, identyfikacja z perspektywą żydowską. Wśród respondentów pojawiły się jednak rozbieżności w definiowaniu pojęcia Żyda mesjańskiego, co stało się ważne dla określenia ich tożsamości.

Czynnikiem wykluczającym jednostki z grona badanych było deklarowanie słabej, okazjonalnej więzi z ruchem, pozostawanie jedynie obserwatorem. W badaniach nie uwzględniłam także dzieci ani nastolatków uczestniczących w działaniach wspólnot Żydów mesjańskich. Prawdopodobnie część z nich

¹⁴ Por. B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, tłum. S. Amsterdamski, Znak, Kraków 1997.

¹⁵ Wiara w mesjańskość Jezusa wiązała się także z przyjęciem Nowego Testamentu jako tekstu natchnionego.

nabyła indywidualną świadomość i mogłaby być traktowana jak dorośli respondenci, ale na podstawie obserwacji stwierdziłam, że osoby te najczęściej naśladowały swoich rodziców. Dlatego nie chcąc się wikłać w subiektywne oceny indywidualnych przypadków, przeprowadziłam badania jedynie wśród osób dorosłych. Czynnikiem wykluczającym nie była natomiast niepewność większości badanych co do możliwości określenia siebie mianem „pełnych” Żydów mesjańskich ani kwestia pochodzenia czy przynależności do określonej kongregacji.

Problemy ze wskazaniem jasnej autoidentyfikacji członków wspólnot/ wspólnoty Żydów mesjańskich wiążą się nie tylko z hybrydyczną naturą badanego ruchu, ale także z szerszą tendencją, związaną z wielością modeli tożsamościowych (i ich interpretacji) w badaniach nad współczesnymi identyfikacjami indywidualnymi i zbiorowymi. Współczesność¹⁶ – z wyzwaniem globalizacji, dialogu kultur, perspektywą technologiczną, zwiększoną liczbą aktów przemocy, a nawet terroru – staje się polem gwałtownych zmian tożsamościowych. Przed zgłębiającym problematykę tożsamościową badaczem stoją wyzwania dotyczące przedstawienia interpretacji uwzględniającej kontyngentny charakter badanej rzeczywistości.

W tej publikacji problem tożsamości jest powiązany z rozumieniem autoidentyfikacji dokonywanej zarówno przez jednostki, jak i grupy społeczne. Wskazywane wyjaśnienia będące elementami procesu tożsamościowego dotyczą „cech, doświadczeń życiowych i systemów relacji”¹⁷. Wielość takich interpretacji jest związana z potrzebą połączenia w biograficznej i kulturowej narracji wartości pochodzących z różnych ważnych jednostkowo i społecznie odniesień. Proces łączenia, uzgadniania czy zestawiania rozmaitych interpretacji jest pełen napięć i musi uwzględniać zmiany społeczne związane z wyborami światopoglądowymi. Członkowie kongregacji doświadczają tych problemów osobiście, nie są one dla nich jedynie elementem teoretycznych rozważań. Stając się członkami wspólnoty religijnej, zachowującej cechy wielowiekowej, tradycyjnej religii i nowego ruchu religijnego (społecznego, kulturowego), muszą oni walczyć o uznanie i akceptację społeczną lub wybrać rolę nieustannego rewolucjonisty bądź ofiary kulturowej opresji. Tożsamość jednostek nie jest tu traktowana jako wyizolowana i niezwiązana ze sposobem jej odczytywania. Zarysowana perspektywa kulturoznawcza odwołuje się raczej do koncepcji zaczerpniętej z dziedzictwa, na które wskazuje Zbigniew Bokszański, pisząc:

[...] tożsamość jednostki jest jej zgeneralizowaną pozycją w społeczeństwie. Wyprowadza się ją ze statusów w grupach, których jest członkiem, ról, które wynikają z tych statu-

¹⁶ Ten szeroki termin zawężam do analizowanych praktyk kulturowych.

¹⁷ D. della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, tłum. A. Sadza, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 102.

sów i kategorii społecznych, których przypisanie sobie jest następstwem uczestnictwa w grupach¹⁸.

Uczestnictwo w działalności kongregacji mesjańskich z pewnością wpływa na status społeczny i postrzeganie społecznej roli jednostki. Wydaje się jednak, że wspólnoty Żydów mesjańskich są przykładem grup, w których wiele jednostek będących członkami wspólnoty nie nadaje sobie wyraźnych określeń identyfikacyjnych. Odnosi się to głównie do osób pochodzenia nieżydowskiego, które charakteryzują wahania co do możliwości określenia siebie Żydem mesjańskim. Jaki jest status takiej niepewnej identyfikacji? Czy jest ona jedynie przejściowym etapem konstituowania się tożsamości członków wspólnoty, czy też stanem, który utrwała się i staje nowym typem tożsamości unikającej deklaracji ścisłej przynależności? Analizy obserwacji, wywiadów i materiałów dotyczących wspólnot Żydów mesjańskich będą stanowiły próbę odpowiedzi na to pytanie.

Z problematyką tożsamości wiążą się co najmniej dwa typy rozróżnień: na tożsamość indywidualną/społeczną oraz obiektywną (intersubiektywną) i subiektywną¹⁹. W pracy została podjęta kwestia wzajemnego oddziaływania tych typów tożsamości oraz ich postrzegania. Tożsamość indywidualna w aspekcie subiektywnym dotyczy możliwości autodefiniowania przez jednostkę cech swoistości, dookreślenia siebie, identyfikowania się. Tożsamość społeczna czy tożsamość kulturowa oznacza identyfikację z grupą, jej wartościami i sposobami realizacji tych wartości. Tożsamość kolektywna nie jest przy tym rozumiana esencjalnie, nie zakłada też, na wzór teorii organicystycznych, równoważnika świadomości jednostkowej w hipostazowanej świadomości społeczności. Ten typ tożsamości jest raczej powiązany z modelowo ujętym zespołem wyobrażeń podzielanych w danej społeczności²⁰.

Do analizy badań warto wykorzystać koncepcje Anselma Straussa²¹, wskazującego na możliwą rozbieżność między perspektywą uczestnictwa i przynależności czy – przywołując rozróżnienie Richarda Jenkinsa – na tożsamość nominalną i rzeczywistą²². Perspektywa uczestnictwa czy też tożsamość rzeczywista dotyczy wypełniania praktyk związanych z uczestnictwem w danym ruchu. Tożsamość nominalna wiąże się natomiast z autocharakte-

¹⁸ Z. Bokszański, *Tożsamość – interakcja – grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1989, s. 96.

¹⁹ E. Banaszak-Karpińska, *Tożsamość jako kategoria badawcza w badaniach nad jednostką i społeczeństwem*, w: I. Szlachcicowa (red.), *Religia, przekonania, tożsamość. Szkice socjologiczne*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, ss. 89-104.

²⁰ Por. A. Kłoskowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1/1992, s. 132.

²¹ A. L. Strauss, *Mirrors and the Mask. The Search for Identity*, Glencoe, New Brunswick NJ 1969, cyt. za: E. Hałas, *Konwersja – perspektywa socjologiczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 56.

²² R. Jenkins, *Rethinking Ethnicity*, Sage, Londyn 1997.

rystyką. W przestrzeni jednostkowej różnica ta staje się miejscem budowania tożsamości wspólnotowej i jednostkowej, odwołującej się do trajektorii biograficznych i wpisującej los jednostki w szerszy horyzont kulturowy. W wymiarze wspólnotowym jest ona związana z częściową przynależnością do społeczno-kulturowych struktur, jakimi są tradycje dwóch różnych kręgów religijnych – pierwszego, wyrastającego z judaizmu i przynależności do „ludu Izraela” oraz drugiego, powiązanego z chrześcijaństwem.

Choć wielu badaczy odrzuca możliwość refleksji nad współczesnymi tożsamościami społecznymi, obserwacje empiryczne nie potwierdzają tez o całkowitym odejściu od nich. Przeciwnie – wskazują na zmianę rozumienia pojęcia wspólnoty oraz roli jednostki we wspólnocie. Problemem badawczym jest więc wyróżnienie kilku typów tożsamości wspólnotowej obecnej wśród członków wspólnot mesjańskich. Na różnice w postrzeganiu tożsamości społecznej wpływają różnice narodowościowe²³ i środowiskowe (głównie rodzinne). Paradoksalnie więc okazuje się – wbrew diagnozom Charlesa Taylora – że tożsamość indywidualistyczna wiąże się z uwolnieniem się od zasad przypisania do danej grupy społecznej. Wpisanie w określoną kategorię tożsamości społecznej jest bowiem wciąż istotne²⁴.

Zmiana polega jednak na odrzuceniu jedyności przypisanej tożsamości na rzecz konfrontacji perspektyw jednostkowej i społecznej. Te dwie przestrzenie nieustannie się dopełniają, wchodząc zarazem ze sobą w konflikt. Na tym polu walki kształtuje się trzecia przestrzeń tożsamościowa, którą kształtują wartości wynikające z interpretacji i narracji.

Z przeprowadzonych badań wyłania się wniosek, że uczestnictwo we wspólnocie Żydów mesjańskich jest często wynikiem interpretacji narracji natchnionych i narracji biograficznych. Wybór uczestnictwa w życiu wspólnotowym oraz jego kształt są więc warunkowane przez rodzaj lokalnej hermeneutyki²⁵, w której wysiłek reinterpretacji wydarzeń egzystencjalnych łączy się z próbą odczytania historii przodków oraz kwestii szczególnego wybrania narodu żydowskiego. W przekonaniu członków kongregacji perspektywa przeszłości splata się ściśle z perspektywą terażniejszości, a zaangażowanie na polu społecznym – z indywidualnym rozwojem.

Ruch Żydów mesjańskich jest tu nazwany wspólnotą. Pojęcie wspólnoty religijnej, ale także społeczno-kulturowej, jak rozumiem środowisko będące

²³ Zarówno rzeczywiste, jak i dotyczące narodu wyobrażonego. Wydawałoby się, że w dobie globalizacji różnice narodowe nie mają znaczenia dla kształtowania się tożsamości jednostkowej czy społecznej, jednak pomimo znacznego wpływu procesów globalizacyjnych na kształt wspólnot perspektywa narodowa wciąż odgrywa kluczową rolę. Ma to także związek z relacją między perspektywą religijną i narodową identyfikacji żydowskiej.

²⁴ Ch. Taylor, *Źródła współczesnej tożsamości*, w: *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, tłum. S. Amsterdamski i in., Znak, Kraków 1996.

²⁵ Poprzez lokalną hermeneutykę rozumiem rodzaj działalności interpretacyjnej podejmowanej przez członków społeczności.

przedmiotem moich badań, ulegało i wciąż ulega redefinicjom. Jednym z zadań tej rozprawy jest wybór najodpowiedniejszych reinterpretacji w kontekście zmian we współczesnym krajobrazie kulturowym. W najbardziej modelowej aktualizacji definicji wspólnoty jest ona zbieżna z tą, którą przedstawia Paweł Załęcki w książce *Wspólnota religijna jako grupa pierwotna*. Określa on wspólnotę religijną jako

typ zbiorowości społecznej, której członkowie odczuwają silną więź interpersonalną istniejącą w jej obrębie oraz która stanowi także, przynajmniej w niektórych aspektach, grupę samowystarczalną, zaspokajającą szeroki wachlarz potrzeb jej członków, podzielających poczucie przynależności, bazujące głównie na wspólności doznań, praktyk oraz przekonań dotyczących zjawisk i rzeczywistości natury religijnej²⁶.

W pracy nie został podjęty wskazywany przez Załęckiego problem grupy pierwotnej ani samowystarczalności grupy, ale silnie akcentowane są interpretacje wskazywane przez członków społeczności. Odzwierciedlają one zależności między realizacją celów indywidualnych i grupowych (kulturowych) w kontekście ścierania się różnych wpływów nie tylko religijnych, ale przede wszystkim społeczno-kulturowych. Takimi obszarami mogą być: etniczność, odrębne doświadczenia religijne i kulturowe, związki tradycji i potrzeby oporu, rozdział między realizacją jednostkowych i wspólnotowych celów, a także związek i ewentualna rozdzielność perspektyw religijnej i społecznej.

Inspiracją do podjęcia problematyki wspólnoty były także badania prowadzone przez Michela Maffesolię²⁷. Pod pewnymi względami analizowane wspólnoty przypominają opisywane przez niego nowoplemiona, choć różni je czynnik temporalny. Wydaje się, że wizja nowoplemion wyrasta z myślenia pragmatycznego, a uczestnictwo w nich ma wymiar chwilowy. Inaczej jest w przypadku wspólnot Żydów mesjańskich. Uczestnictwo w nich ma stały charakter, choć ewoluujący, a dana kongregacja jest miejscem, z którym jednostki silnie się identyfikują, mimo że identyfikacja ta nie jest trwała. Często następują zmiany przynależności do konkretnych kongregacji, jednakże łączność z ruchem mesjańskim ma, jak wynika z badań, charakter długotrwały.

Podobieństwo wspólnot Żydów mesjańskich do Maffesoliańskich nowoplemion zasada się na dużej roli jednostki jako współkreatora wspólnoty (niekiedy poprzez sam wybór uczestnictwa lub współtworzenie organizacji grupy). Kongregacje izraelskie są z jednej strony wyrazicielami wagi tożsamości rodzinnej, klanowej, wspólnotowej, z drugiej jednak – można w nich dostrzec silne oddziaływanie perspektywy indywidualnej. Wydaje się, że Żydzi mesjańscy odnajdują jej źródła zarówno w przełomie związanym z ruchami

²⁶ P. Załęcki, *Wspólnota religijna jako grupa pierwotna*, Nomos, Kraków 1997, s. 23.

²⁷ Zbiór analiz Maffesoliańskich definicji nowoplemion zawiera artykuł: M. Kelemen, W. Smith, *Community and its „Virtual” Promises Information*, „Communication and Society” 3/2001, ss. 370-387; por. M. Maffesoli, *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, tłum. M. Bucholc, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

---

kontrkulturowymi lat 60., zwłaszcza w USA, jak i w podskórnym nurcie indywidualistycznym, który zawsze był obecny w samym judaizmie. Dzięki połączeniu tych dwóch źródeł tworzenia projektów tożsamości indywidualnych i grupowych ruch mesjański staje się wyrazicielem nowej, niemożliwej do przyjęcia dla innych przedstawicieli judaizmu, perspektywy bycia Żydem uznającym Mesjasza. Ten wybór jest nie tylko związany z wymiarem religijnym, ale także społeczno-kulturowym, a kwestia projektów tożsamościowych jednostek i grup bywa przedmiotem debat, sporów, a nawet konfliktów politycznych i społecznych. Dlatego też temat tożsamości Żydów mesjańskich warto przedstawić w optyce kulturoznawczej.